

บทที่ 3
นโยบายเศรษฐกิจใหม่

บทที่ 3 นโยบายเศรษฐกิจใหม่

เมื่อสงครามกลางเมืองยุติ โซเวียตรุสเซียอยู่ในสภาพเสียหายอย่างหนัก ยิ่งกว่านั้นในช่วง ค.ศ. 1920-21 ได้เกิดภัยแล้งขึ้น ผู้คนอดตายทั่วไป นับเป็นหายนะของประเทศ หลังจากที่บอลเชวิคทำการปฏิวัติ“อย่างไม่นองเลือด” ในเดือนตุลาคม ได้เกิดโรคระบาด ความอดอยาก การต่อสู้ประทัดประหาร เศรษฐกิจและสังคมพังพินาศ ตลอดช่วงระยะเวลาดังกล่าวที่ประชากรต้องเผชิญความยากลำบาก ผู้คนส่วนหนึ่งได้เลือกละทิ้งประเทศของตนไป กลุ่มที่มีนายพลแรงเกลเป็นผู้นำ ได้ใช้เส้นทางตะวันออกไกลเดินทางออกนอกประเทศ นอกนั้นได้ใช้เส้นทางอื่นๆ มากมายเพราะไม่อาจยอมรับการปกครองของคอมมิวนิสต์ได้ ในกลุ่มผู้อพยพลี้ภัยเป็นพวกที่มีการศึกษาและมีความชำนาญเฉพาะสาขาอาชีพเป็นจำนวนมาก สงครามคอมมิวนิสต์อาจช่วยให้โซเวียตรอดจากสงครามกลางเมืองได้ แต่ก็ยังผลให้เศรษฐกิจของชาติเสียหายอย่างมาก จากการกำจัดอุตสาหกรรมและการค้าภาคเอกชน แต่รัฐไม่สามารถเข้าประกอบการแทนที่ได้อย่างเต็มอัตรา การตั้งสภาเศรษฐกิจเพื่อบริหารอุตสาหกรรมของรัฐ (Vesenkha) และจัดตั้งกรรมการชุดต่างๆ มากมายนั้นไม่มีประสิทธิผล มีคำกล่าวว่ามีกรรมกรถึง 50 ชุด ทำได้แค่กลุ่มรุมห้อมล้อมตุ้มต๋ายโนเปโตรกราด แล้วก็เถียงกันว่าใครจะรับผิดชอบจัดหากำร้อออกไปจากถนนเท่านั้น เลนินเองยอมรับในเวลาต่อมาว่า ที่คิดจะให้รัฐกรรมกรออกคำสั่งโดยตรง แล้วการผลิตของรัฐทั้งหมด รวมทั้งการจัดจำหน่ายและที่ดินของชาวนา ชาวไร่จะดำเนินไปได้ตามระเบียบนั้น “ชีวิตได้แสดงให้เห็นแล้วว่าเราผิดพลาด” พื้นฐานเศรษฐกิจของรัสเซียถึงกับหยุดอยู่กับที่ ปริมาณการผลิตจากเหมืองแร่และโรงงานต่างๆ ใน ค.ศ.1921 ตกลงร้อยละ 20 ของที่ผลิตได้ก่อนสมัยสงคราม ชาวนาชาวไร่หยุดเพาะเลี้ยงพืชผล และปศุสัตว์เพื่อตอบโต้มาตรการเรียกเก็บอาหารของรัฐบาล ในค.ศ.1921 พื้นที่เพาะปลูกลดขนาดลงเหลือเพียงร้อยละ 62 ของสมัยก่อนสงคราม และเก็บเกี่ยวพืชผลได้เพียงร้อยละ 37 ของที่เคยเก็บเกี่ยวได้ตามปกติ มี 35 ล้านตัวในค.ศ.1916 เหลือ 24 ล้านตัวใน ค.ศ.1920 วัวควาย 58 ล้านตัวลดลงเหลือ 37 ล้านตัว อัตราแลกเปลี่ยนเงินเหรียญสหรัฐฯ เดิมแลกได้หนึ่งเหรียญต่อ 2 รูเบิล ใน ค.ศ.1914 กลายเป็น 1 ต่อ 1,200 ในค.ศ.1920 รัฐบาลพิมพ์พันธบัตรมาใช้จ่ายทำให้ค่ารูเบิลตกลงจนถึงกับต้องใช้วิธีแลกเปลี่ยนสิ่งของ(barter) เมื่อเกิดภาวะการขาดแคลนอาหารตามเมือง ได้เกิดขบวนการแจกจ่ายอาหารเข้าเมืองเพื่อแลกสินค้าเครื่องใช้ สอดานการณ์เช่นนี้ทำให้คนไม่พอใจจนถึงขั้นก่อการจู่โจมอย่างหนัก และใช้กำลังรุนแรง ตามโรงงานต่างๆ ดังนี้แม้ว่าโซเวียตจะได้ชัยชนะทางการทหารแต่ประเทศก็ใกล้จะล่มเต็มที่ จนถึงเดือนมีนาคม ค.ศ.1921 ได้เกิดเหตุการณ์จลาจลต่อต้านการปกครองของคอมมิวนิสต์ขึ้น

ที่ฐานทัพเรือกรอนสตัทท์ในน่านน้ำบอลติก ซึ่งคอมมิวนิสต์เช็ดชูให้เป็นสถานที่สำคัญของการปฏิวัติเดือนตุลาคม เหล่ากลาสีได้ฉีกบัตรพรรคคอมมิวนิสต์ทิ้งและพร้อมผู้ก่อการอื่น ๆ เรียกร้องขอเสรีภาพ ให้ปลดปล่อยรัสเซียเป็นอิสระ และเรียกประชุมสภาร่างรัฐธรรมนูญเพื่อก่อตั้งรัฐบาลสังคมนิยมแบบผสมและปกครองในรูปแบบอนาธิปไตยประชานิยม(anarchopopulism) โดยให้มีการเลือกตั้งแบบลงคะแนนลับ และให้ยกเลิกการเกณฑ์พืชผล กองทัพแดงปราบพวกก่อการอย่างโหดร้ายซึ่งก่อให้เกิดความรู้สึกขมขื่นอย่างยิ่ง ความไม่พึงพอใจต่อบอลเชวิกไม่เคยรุนแรงเท่านี้มาก่อน ตามชนบท ชาวนาชาวไร่ เข้าใจผิดกองกำลังยึดพืชผลทุกแห่ง ในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1921 ซีการ์ายงานว่าการก่อการมีขึ้นถึง 118 แห่งที่ตำบลติมบอฟ ชาวนาชาวไร่กว่า 50,000 คนก่อจลาจล ตระโกนว่า “คอมมิวนิสต์และอิวจงพินาศ” ชาวนาชาวไร่ทั่วรัสเซียเรียกร้องให้กำหนดอัตราภาษีตายตัวแทนการใช้กำลังยึดพืชผลทางเกษตรกรรม สภาพการณ์ตามเมืองต่างๆตกต่ำเสียหายมาก เมื่อคนงานหยุดงาน ระบบอุตสาหกรรมและการคมนาคมขนส่งก็เกือบใช้การไม่ได้ คนเมืองแทบไม่มีกิน ประเทศยากจนลงทุกที ในที่สุดเลนินต้องยอมรับว่าต้องพักรอเรื่องปฏิวัติโลกไว้ก่อน และดำเนินการแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยจัดวางนโยบายทางเศรษฐกิจเสียใหม่ และออกประกาศใช้ในฤดูใบไม้ผลิ ค.ศ. 1921 แทนที่การเรียกเก็บพืชผลและเกณฑ์แรง การตัดสินใจครั้งนี้เป็นข้อพิสูจน์ว่าเลนิน เป็นนักปฏิบัติตามสถานการณ์ที่เป็นจริง และเป็นผู้สามารถในการพูดจาโน้มน้าวจนเอาชนะฝ่ายตรงข้ามในพรรคและในประเทศที่ยึดถือลัทธิเป็นสำคัญได้ ในที่ประชุมสมัชชาพรรคคอมมิวนิสต์ ครั้งที่ 10 ในเดือนธันวาคม ค.ศ.1921 เลนินกล่าวว่า “เราอยู่ในสภาพยากจน พินาศ เสียหายและหมดแรงเกินกว่าที่กรรมการและชาวนาชาวไร่จะผลิตต่อไปได้...ต้องจัดการทุกวิถีทางให้ผลิตได้” และกล่าวว่า การจลาจลที่กรอนสตัทท์ทำให้ “ตาสว่างเห็นความจริงได้ดีกว่าสิ่งอื่นใด” และนั่นก็คือจำเป็นต้องใช้นโยบายเศรษฐกิจแบบใหม่ เนื่องจากระบบที่โซเวียตใช้ มีลักษณะบีบบังคับเข้มงวดรุนแรงเกินไป การเห็นจริงเช่นนี้หมายถึงจุดสิ้นสุดของขบวนการปฏิวัติรัสเซีย

นโยบายเศรษฐกิจใหม่

นโยบายเศรษฐกิจใหม่ (New Economic Policy N.E.P.) เป็นการถอยออก จากเส้นทางที่นำไปสู่สังคมนิยมชั่วคราว และเป็นการประนีประนอมเพื่อให้ได้โอกาสฟื้นฟูสภาพของประเทศ เลนินเขียนไว้ว่าการถอยอย่างมีชั้นเชิงบางครั้งก็จำเป็นเพื่อให้โซเวียตคงอยู่รอดต่อไป และสำหรับพรรคคอมมิวนิสต์ที่ครองอำนาจทางการเมืองอย่างเต็มที่เห็นว่าการประนีประนอมครั้งนี้ไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง รัฐบาลยังมีอำนาจสูงสุดในการควบคุมเศรษฐกิจ ได้แก่ การคลัง อุตสาหกรรมขนาดใหญ่และขนาดกลาง การขนส่งแบบใหม่ การค้ากับต่างประเทศและการค้าส่งทั้งหมด เอกชนได้รับอนุญาตให้ดำเนินกิจการอุตสาหกรรมขนาดย่อม

ได้แก่โรงงานที่มีลูกจ้างไม่เกิน 20 คนและเอกชนดำเนินการค้าปลีก รัฐบาลเปลี่ยนนโยบายที่ใช้กับชาวนาชาวไร่คือแทนที่จะใช้วิธีการเรียกเก็บพืชผลปลูกสัตว์อย่างที่เคยทำในสมัยสงครามคอมมิวนิสต์ ได้ใช้วิธีกำหนดภาษีภาษีประเภทต่างๆ แทน หลังจากจ่ายภาษีแล้ว ชาวนาชาวไร่จะเก็บผลิตผลของตนไว้หรือจะขายในตลาดเสรีก็ได้ ดังนี้ ชาวนาชาวไร่มีแรงกระตุ้นให้ทำการผลิตมากขึ้น จนรัฐบาลต้องอนุญาตให้ชาวนาชาวไร่จ้างแรงงานเพื่อช่วยทำการเกษตรและให้ชาวนาชาวไร่ให้เช่าที่ดินอย่างจำกัดได้ อย่างไรก็ดี ในระยะต้นที่ชาวนาชาวไร่นำพืชผลออกสู่ตลาดและนำเงินไปซื้อข้าวของเครื่องใช้ ก็พบว่าราคาสินค้าอุตสาหกรรมสูงกว่าราคาสินค้าเกษตรถึงสามเท่าตัว เพราะรัฐควบคุมการผลิตขนาดใหญ่และขนาดกลางอย่างไม่มีประสิทธิภาพ การลงทุนจากต่างประเทศมีจำกัด โครงการจัดท้าวัดดูดิบและอุปกรณ์เพื่อป้อนโรงงานโดยไม่คิดค่าใช้จ่ายหยุดลง ทุกโรงงานทั้งของรัฐและเอกชนต้องจ่ายค่าวัตถุดิบและอุปกรณ์เอง รัฐบาลวางมือจากการจัดหาเสบียงและเลิกการเกณฑ์ จึงจำเป็นต้องนำเงินตรามาใช้ ในปลายค.ศ.1921 ธนาคารแห่งรัฐเปิดบริการเพื่อเป็นฐานแก่ธุรกิจและยอมให้มีกลไกสินเชื่อและการธนาคารขึ้น รัฐนำหน่วยเงินใหม่มาใช้ (The Chervonets) และประมวลกฎหมายใหม่เพื่อให้เกิดเสถียรภาพ และให้อุตสาหกรรมภาครัฐมีบัญชีต้นทุนและจ่ายต้นทุนเอง อย่างไรก็ดีวิกฤตการณ์กรรไกรราคาสินค้าได้เกิดขึ้นเมื่อราคาสินค้าภาคอุตสาหกรรมกับภาคเกษตรเหลื่อมล้ำกันมาก ชาวนาชาวไร่ไม่ยอมนำสินค้ามาขายและไม่ซื้อสินค้าอุปโภค เภียงอาหารที่จะป้อนคนเมืองลดลง ขณะที่สินค้าประเภทเครื่องใช้เหลือเป็นกองพะเนิน รัฐบาลต้องบังคับให้ลดราคาสินค้าอุตสาหกรรม วิกฤตการณ์กรรไกรจึงคลี่คลาย

นโยบายเศรษฐกิจใหม่นับว่าประสบผลสำเร็จ แม้ในช่วงปีที่รัสเซียต้องประสบทุกข์ภัยร้ายแรง ค.ศ.1921-2 ผู้คนอดหยาก จนเสียชีวิตถึงราวห้าล้านคน ความช่วยเหลือจากภายนอกประเทศ โดยเฉพาะจากสหรัฐอเมริกา ช่วยบรรเทาความยากลำบากลงได้บ้าง ในช่วงค.ศ. 1924-5 คณะกรรมาธิการวางแผนแห่งรัฐ(Gosplan) ควบคุมนโยบายเศรษฐกิจแบบใหม่ ซึ่งเป็นแบบผสมโดยรัฐและเอกชนได้สำเร็จ การผลิตด้านเกษตรฟื้นตัวอย่างรวดเร็ว พื้นที่เพาะปลูกขยายจนเทียบเท่าสมัยก่อนสงคราม แม้จะเก็บเกี่ยวพืชผลได้น้อยกว่า และชาวนาชาวไร่มักเก็บไว้บริโภคเองมากกว่านำออกขายเพราะได้ราคาต่ำ ขณะที่ความต้องการบริโภคของคนเมืองสูงขึ้น จนถึงในค.ศ.1927-8 รัสเซียต้องเผชิญปัญหาเศรษฐกิจที่รุนแรง การส่งออกข้าวได้เพียงสามแสนตัน ขณะที่ในค.ศ.1913 ส่งออกถึง 12 ล้านตัน เนื่องจากชาวนาชาวไร่ใช้วิธีผลิตแบบดั้งเดิม ประชากรในชนบทหลังไหลเข้าเมืองเพื่อมาเป็นแรงงานไร้ฝีมือ การผลิตด้านอุตสาหกรรมก็พบอุปสรรค จนไม่สามารถผลิตให้เกินทุนได้อย่างที่เคยทำได้ในสมัยซาร์ จึงยากที่จะตัดสินใจทุ่มทุนผลิตต่อไป ปัญหาแรงงานจากชนบทมีผลต่อความสัมพันธ์ด้านการตลาดของสินค้าจากเมืองและจากชนบท และตลาดข้าวไม่ช่วยให้อุตสาหกรรมก้าวหน้ามาก

ขึ้นได้ ทางเดียวที่จะช่วยเพิ่มทุนการผลิตทางอุตสาหกรรมได้คือให้สินค้าอุปโภคบริโภคราคาถูกลง หรือเพิ่มราคาสินค้าจากนาไร่เท่านั้น อย่างไรก็ตาม การผลิตภาคอุตสาหกรรมเพิ่มปริมาณถึงระดับก่อนสมัยสงครามได้นับตั้งแต่ใช้นโยบายเศรษฐกิจใหม่ เอกชนดำเนินการค้าปลีกถึงราวร้อยละ 75 ตามเมืองต่าง ๆ จำนวนนักธุรกิจขนาดย่อมเพิ่มมากขึ้น นักธุรกิจเอกชนเหล่านี้มีชื่อเรียกกันทั่วไปว่าเนเปเมน (Nepmen) เหมือนที่ชาวนาชาวไร่ที่มีรายได้ดีได้ชื่อว่ากูลักส์ (Kulaki) (ซึ่งแปลว่ากำมือ หมายถึง ผู้กำสิ่งที่เป็นเจ้าของไว้แน่น ชาวโซเวียตใช้คำนี้หมายถึงการเอาไรต์เอาเปรียบและตะกละด้วย) แม้ว่าโซเวียตจะแบ่งชาวนาชาวไร่ออกเป็นประเภทโดยแยกฐานะรายจนาจากกันก็ตาม ความจริงคือชาวนาชาวไร่ทั้งหมดล้วนยากจนเมื่อเทียบกับในยุโรป ชาวนาชาวไร่ระดับกลางน้อยรายที่มีม้าใช้ ในรัสเซียมีกูลักส์ราวร้อยละ 5-7 และมีร้อยละ 1 จากจำนวนชาวนาชาวไร่ทั้งหมดที่สามารถจ้างแรงงานได้เกิน 1 คน แม้จำนวนกูลักส์จะเพิ่มขึ้นในเวลาต่อมา พวกเขาก็ได้ชื่อว่า "กูลักส์คนเอาเปรียบ" จากการที่อุตสาหกรรมสร้างฐานะของตนให้มั่นคงขึ้น และเพิ่มผลผลิตเข้าสู่ตลาดได้เท่านั้น คอมมิวนิสต์เป็นกังวลและถือเป็นเรื่องสำคัญกับการที่นโยบายเศรษฐกิจใหม่ส่งผลต่อทางแห่งสังคมนิยม ตั้งแต่ ค.ศ.1924 รัฐบาลเริ่มใช้มาตรการบางประการเพื่อควบคุมจำกัดพวกเนเปเมน และใช้กับพวกกูลักส์ ใน ค.ศ.1927 มีการโต้เถียงกันในพรรคอย่างยืดเยื้อถึงเรื่องการกำหนดทิศทางการพัฒนาประเทศ ในอนาคต นิโคลาส บูคาริน (Nicolas Bukharin) ผู้นำกลุ่มความคิดทางสายกลาง ได้เสนอให้ใช้นโยบายเศรษฐกิจใหม่ไปจนกว่าจะถึงความเป็นสังคมนิยม โดยชี้แจงว่าความร่ำรวยของชาวนาชาวไร่จะกระตุ้นให้เกิดความต้องการของสินค้าอุตสาหกรรมในชนบทมากขึ้นได้ และผลิตผลทางเกษตรที่เหลือบริโภคนจะออกสู่ท้องตลาดมากขึ้น ภาคสินค้าอุตสาหกรรมที่ตกต่ำลงจะกระตุ้นความต้องการใช้สินค้าอุปโภคของชาวนาชาวไร่และถึงความเป็นสังคมนิยมได้โดยไม่ต้องใช้วิธีบังคับ แต่เป็นการก้าวเดินแบบหาก อย่างไรก็ตามการโต้แย้งเรื่องลัทธิอุดมการณ์เกี่ยวข้องกับตัวบุคคลอย่างตัดไม่ขาด และกับการต่อสู้เพื่อชิงอำนาจความเป็นผู้นำพรรคคอมมิวนิสต์สืบต่อจากเลนิน

โครงสร้างทางการเมืองและการต่อสู้เพื่อสืบอำนาจต่อจากเลนิน

ในสมัยสงครามกลางเมือง ที่ประชุมสมัชชาโซเวียตแห่งชาวยุโรปทั้งมวลครั้งที่ 5 วันที่ 10 กรกฎาคม ค.ศ.1918 ประกาศใช้รัฐธรรมนูญโซเวียตฉบับแรกและจัดตั้งสาธารณรัฐสังคมนิยมสหพันธ์โซเวียตรัสเซีย (The Russian Soviet Federated Socialist Republic - R.S.F.S.R.) ขึ้น มีการเลือกผู้แทนจากท้องถิ่นเข้านั่งในสภาโซเวียตสูงสุด สภานี้จะเลือกคณะกรรมการบริหาร (The Central Executive Committee) เพื่อทำหน้าที่ระหว่างช่วงสมัยประชุมสภาและเลือกสภามন্ত্রীแห่งประชาชน (Council of People's Commissars) การเลือก

ตั้งผู้แทนดำเนินอย่างเปิดเผยและอยู่บนพื้นฐานของกลุ่มชนชั้นโดยให้สิทธิแก่แรงงานอุตสาหกรรมเป็นพิเศษ "กลุ่มชนที่ไม่ได้ลงแรง" ไม่มีสิทธิออกเสียง ซึ่งได้แก่พวกที่เคยได้เปรียบมาก่อนเช่น นายทุน นักบวชและขุนนาง กลุ่มเหล่านี้ไม่มีสิทธิพลเมือง ไม่มีสิทธิเข้าทำงานในโรงงาน บุตรีคาไม่มีสิทธิเข้าโรงเรียน รัฐประกันสิทธิเสรีภาพตามหลักประชาธิปไตยแก่ชนชั้นแรงงาน ในเขตเมืองผู้มีสิทธิออกเสียง 25,000 คนได้ผู้แทน 1 คน ในเขตชนบทผู้มีสิทธิออกเสียง 125,000 คนได้ผู้แทน 1 คน เสียงของกรรมกรซึ่งมีราวร้อยละ 15 ของประชากรทั้งประเทศ จะมีน้ำหนักพอที่จะคานชานาชาวยุโรปในชนบทได้ ขณะที่ประชากรอีกหลายล้านคนไม่มีสิทธิออกเสียง ที่ประชุมพรรคคอมมิวนิสต์ครั้งที่ 8 ในค.ศ.1919 จัดตั้งคณะกรรมการเมือง (Politburo-Political Bureau) ขึ้นเป็นครั้งแรก โดยมีสมาชิกครบองค์ 5 คือ เลนิน ทรอตสกี สตาลิน คามินเนฟ และเครสตินสกี (สเวียร์ดลอฟผู้ทำหน้าที่จัดระเบียบพรรคสิ้นชีวิตลงในค.ศ. 1919 และสตาลินได้ทำหน้าที่แทน) มีผู้สมัครเพิ่ม 3 คน คือบูคาริน ซีโนเวียฟและคาลินิน เลนินเป็นประธานในคณะกรรมการเมืองที่มีอำนาจเหนือสุดในพรรคคอมมิวนิสต์และเป็นผู้นำรัฐบาลในการปกครองประเทศ รูปแบบการเมืองการปกครองเป็นระบบที่กระชั้นอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางอย่างเต็มที่

ต่อมารัสเซียได้สถาปนาระบบสหพันธรัฐขึ้นโดยทุกสาธารณรัฐร่วมกันประกาศตั้งสหภาพแห่งสาธารณรัฐสังคมนิยมโซเวียต(The Union of Soviet Socialist Republics-U.S.S.R.) ในวันที่ 30 ธันวาคม ค.ศ.1922 โดยมีรัสเซีย อุเครน ไวท์รัสเซียและทรานส์คอเคเซีย รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ประกาศใช้ในวันที่ 6 กรกฎาคม ค.ศ.1923 ต่อมาสาธารณรัฐเอเชียกลางจึงได้สถานะร่วมในสาธารณรัฐเช่นกัน เมื่อเปรียบกับจักรวรรดิโรมานอฟ รัฐใหม่มีชาติฟินแลนด์ เอสโทเนีย ลัตเวีย ลิทัวเนีย และโปแลนด์ ซึ่งได้เอกราชไปและยังสูญเสียอุเครน คาร์ปาทและไวท์รัสเซียให้แก่โปแลนด์ เสียเบสซาราเนียให้รูเมเนีย และคาร์ อาร์ดาฮานในทรานส์คอเคเซียแก่ตุรกี ญี่ปุ่นถอนกำลังไปจากไซบีเรียในค.ศ.1922 และจากดินแดนราวครึ่งหนึ่งของเกาะสะคะริน แม้ว่าขนาดจะลดลง ก็ยังนับว่าสหภาพโซเวียต เป็นประเทศที่ใหญ่โตมหึมา

รัฐธรรมนูญทั้งสองฉบับยังไม่ได้ระบุว่าพรรคคอมมิวนิสต์มีอำนาจอย่างไร ในระหว่าง ค.ศ.1918-20 อำนาจทางการเมืองอยู่ที่พรรคคอมมิวนิสต์ ซึ่งเป็นพรรคเดียวของประเทศ โดยมีโครงข่ายโยงใยพร้อมที่จะปฏิบัติการเมื่อมีคำสั่ง พรรคมีสาขาอยู่ในหน่วยงานทุกระดับ พรรคมีคณะกรรมการบริหารส่วนกลาง และคณะกรรมการเมืองเป็นผู้ควบคุมอำนาจสั่งการกิจกรรมต่างๆ ของพรรค พรรคมีกฎเกณฑ์ที่เข้มงวดในการรับสมัคร สมาชิกต้องผ่านการทดสอบอย่างหนัก ว่ายึดมั่นในหลักการคอมมิวนิสต์และจงรักภักดีต่อพรรคจริง

เลนินได้เปลี่ยนความคิดความเชื่อไปมากภายหลังจากครองอำนาจแล้ว ก่อนปฏิวัติได้เคยประกาศให้ทำลายระบบราชการทันทีเพราะงานอย่างลงทะเบียน จัดแฟ้มและตรวจสอบ เป็นต้น ธรรมดาทำไม่ได้ ใน ค.ศ.1918 เลนินยอมรับว่าในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อที่จะนำไปสู่สังคมนิยมนั้น จำเป็นต้องอาศัยผู้ชำนาญการชนชั้นกลาง และเมื่อใกล้ถึงวาระสุดท้ายของชีวิต เลนินยิ่งเพิ่มความระมัดระวังรอบคอบในการทำงานและกลายเป็นนักปฏิรูปไป เขาวิจารณ์เหตุการณ์สงครามคอมมิวนิสต์ว่าการปฏิวัติด้วยอารมณ์หุนหันพลันแล่นรุนแรงเกินขีด เป็นอันตรายต่อการบริหารการปกครองภายในและเสนอวิธีเอาชนะโดยสันติและให้สร้างสรรค์เศรษฐกิจอย่างระมัดระวัง ทัศนคติที่เขามีในช่วงค.ศ.1917-20 คือเน้นให้ใช้กำลังทหารนั้นหายไป ตั้งแต่ค.ศ.1921-23 เลนินเน้นวิธีปฏิรูปและให้ดำเนินการอย่างค่อยเป็นค่อยไปอย่างไรก็ดีเลนินยังคงยึดมั่นให้กลุ่มหัวกระทิและพรรคคอมมิวนิสต์เป็นหลักเป็นฐานของอิตาเลียโดยแบบใหม่ และเชื่อในอำนาจเผด็จการแห่งชนชั้นแรงงาน (The Dictatorship of the Proletariat) “อำนาจซึ่งแรงงานชิงมาได้และธำรงไว้เพื่อการต่อสู้กับกลุ่มที่มีฐานะร่ำรวย อำนาจอันไม่มีกฎหมายใดจำกัดได้” พรรคการเมืองที่ประกอบด้วยกลุ่มต่างๆ สามารถจัดการนัดหยุดงานที่รุนแรงได้ การรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางแบบประชาธิปไตยเป็นการกระตุ้นให้มีการถกเถียงโต้แย้งปัญหาอย่างอิสระภายในพรรค ซึ่งจะนำไปสู่ปฏิบัติการที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การโต้เถียงต้องเป็นไปอย่างอิสระจนกว่าจะถึงจุดตัดสินใจ สมาชิกพรรคจึงจะบริหารงานด้วยความซื่อสัตย์และจงรักภักดีได้ เลนินประสบความสำเร็จภายในพรรคโดยอาศัยการชักจูงโน้มน้าวจิตใจซึ่งเป็นอำนาจพิเศษที่มีเฉพาะตน และด้วยความที่เป็นผู้ทรงภูมิปัญญา บุคคารินกล่าวถึงเลนินว่าเป็น “เผด็จการในความหมายที่ดีที่สุดของคำ” และเป็น “ผู้นำ นักจัดระเบียบองค์กร กัปตันและอำนาจเหล็กที่นำกล้ว...แต่สำหรับเรา เขาเป็นเพียงอิลอิช สหายผู้เป็นที่รัก สนิทสนม และดีเหลือเชื่อ”²⁶ แต่เลนินกลับมอบโอกาสในการสร้างอำนาจให้กับสตาลิน

เลนินได้พบปัญหาอุปสรรคในการเป็นผู้นำและควบคุมกลุ่มคนเป็นครั้งแรก ในค.ศ.1922 เขาคุมบอลเชวิกได้ดีโดยตลอดจนถึงช่วงบั้นปลายชีวิตที่เกิดการต่อสู้เพื่อชิงอำนาจสืบต่อจากเขา เลนินไม่ได้กำหนดให้ใครเป็นทายาท หลักการที่ให้กลุ่มผู้นำได้โต้แย้งถกเถียงกันนั้นผิดพลาด เลนิน เองรู้สึกผิดหวังที่สตาลินเป็นพวกหลงชาติ (The great Russian chauvinist) และแสดงอำนาจบาตรใหญ่หยาบกระด้างมากขึ้น “สหายสตาลินเป็นเลขาธิการใหญ่ กลับใช้อำนาจที่มีอยู่อย่างไม่มีขอบเขต ข้าพเจ้าไม่แน่ใจว่า เขาจะจัดการกับอำนาจนี้อย่างระมัดระวังได้พอ” เลนินเขียนแสดงความเห็นไว้ในวันที่ 4 มกราคม ค.ศ.1923 ว่า “สตาลินหยาบกระด้างเกินไป ข้าพเจ้าขอเสนอให้สหายทั้งหลายหาทางโยกย้ายสตาลินออกจากตำแหน่งนี้” เลนินต้องเผชิญปัญหาเป็นครั้งที่สามในเดือนมีนาคม ค.ศ.1923 ที่ปิดกั้นหนทางโยกย้าย

สตาลินออกไป เนื่องจากเป็นเรื่องเกี่ยวกับพรรคและตำแหน่งที่สมาชิกดำรงอยู่ในพรรคก่อนที่ จะมีการจัดตั้งระบบผู้นำรวมและมีแนวร่วมเกิดขึ้น ในที่สุด สตาลินก็เป็นผู้ได้ชัยชนะ

สตาลินมุ่งหมายที่จะควบคุมบอลเชวิกรมานานหลายปี เขาอาศัยอำนาจอิทธิพล และสร้างสมบารมีทางการเมืองจนได้รับตำแหน่งที่จะออกคำสั่งทั่วไปได้ สตาลินศึกษากลยุทธ์ และชั้นเชิงทางการเมืองจากตำรา เช่นงานของแมคเคย์เวลลี เขามีสัญชาติญาณในการเล็งเห็น ถึงพลังกำลังและความอ่อนแอของมนุษย์และใช้ประโยชน์จากมันได้ ในค.ศ.1919 เมื่อสเวร์ด ลอฟลีนชีวิต สตาลินเข้ารับตำแหน่งแทน ที่สำคัญคืองานจัดระเบียบองค์กรพรรค (orgburo) เขาอยู่ในคณะกรรมการเมืองและสำนักเลขธิการ ต่อมาได้รับเลือกเป็นเลขธิการใหญ่(gensek) ควบคุมช่วยงานของพรรคที่สเวร์ดลอฟ ได้วางไว้และคุมเสียงในองค์กรพรรคทั้งหมดได้ด้วยการ เลือกและจัดวางบุคคลเข้าอยู่ประจำตำแหน่งต่าง ๆ

ตั้งแต่ค.ศ.1920 พรรคพัฒนาจากการเป็นกลุ่มนักปฏิวัติหัวอิสระที่รวมตัวอย่าง หลวม ๆ ไม่มีระเบียบบังคับ กลายเป็นองค์กรที่เป็นศูนย์รวมอำนาจตามระเบียบราชการประจำ และมีลักษณะการแบ่งพรรคแบ่งพวกสู้กัน แม้ในราวค.ศ.1921 ซึ่งห้ามการฝึกฝาย ก็คงมี ลักษณะคณาธิปไตยแบบที่บูคาลิน กล่าวว่าเป็น “สหพันธ์กลุ่ม” ปัญหาที่กลุ่มผู้นำหยิบยกมา ถกเถียงกันอย่างรุนแรงคือเรื่องที่ว่าปฏิบัติกำลังดำเนินไปในทิศทางใด นโยบายเศรษฐกิจ ใหม่จะนำไปสู่ทุนนิยมหรือสังคมนิยม รุสเซียควรเป็นประเทศอุตสาหกรรมหรือไม่ การแตก แยกเป็นฝักเป็นฝ่ายเป็นสิ่งผิด แต่ก็กลายเป็นธรรมเนียมที่หยิ่งรักฝังลึกเกินกว่าจะขจัดได้ง่าย การเมืองส่อเค้าอันตรายและกลายเป็นเรื่องใต้ดินมากขึ้น เมื่อเลนินถึงแก่อสัญกรรมในวันที่ 21 มกราคม ค.ศ. 1924 พรรคได้แตกเป็นสี่กลุ่มใหญ่ คือกลุ่มของสตาลิน กลุ่มทรอตสกี กลุ่ม บูคารินและกลุ่มซีโนเวียฟและคามิเนฟ

นับตั้งแต่ค.ศ.1920 กลุ่มผู้นำคอมมิวนิสต์มีความคิดเห็นเรื่องการเมืองการปก ครองและการปฏิวัติแตกต่างกัน ทำให้แตกออกเป็นสามกลุ่มใหญ่ ได้แก่ กลุ่มฝายซ้าย ซึ่งมี ทรอตสกีเป็นผู้นำ มีความคิดว่าถ้าปราศจากการปฏิวัติโลก สังคมนิยมรุสเซียจะประสบชะตา กรรม บอลเชวิคจำต้องสนับสนุนขบวนการปฏิวัติภายนอกประเทศ ขณะเดียวกันก็ต้องดำเนิน นโยบายจัดตั้งกองกำลังและดำเนินตามหลักสังคมนิยมภายในประเทศ ทรอตสกีเป็นปฏิปักษ์ ต่อนโยบายเศรษฐกิจใหม่และวิจารณ์สตาลิน ที่ให้ความร่วมมือกับกลุ่มชนชั้นกลางทุนนิยม นอกประเทศและว่าสตาลินทำลายประชาธิปไตยที่เคยมีในพรรคคอมมิวนิสต์รุสเซีย เกรกอรี ซี โนเวียฟและเลโอ คามิเนฟเห็นด้วยกับทรอตสกี ส่วนนิโคลาส บูคาริน ผู้นำกลุ่มฝายขวา ซึ่ง เป็นนักทฤษฎีคนสำคัญเห็นด้วยกับความคิดของกลุ่มฝายซ้ายว่าลัทธิสังคมนิยมในรุสเซียขึ้นอยู่กับ การปฏิวัติโลก แต่กลุ่มฝายขวาก็เห็นอีกด้วยว่าการปฏิวัติโลกไม่อาจเกิดขึ้นได้โดยทันที รัฐบาลโซเวียตไม่ควรทุ่มเทกำลังอย่างหนักเพื่อให้ถึงจุดหมายทางสังคมนิยมโดยเร็ว แต่ควรใช้

วิธีประนีประนอมอย่างที่ทำอยู่แล้วนี้ และพัฒนานโยบายเศรษฐกิจใหม่ต่อไป กลุ่มที่สามคือ กลุ่มเซ็นเตอร์(center) ซึ่งสตาลินเป็นผู้นำเห็นว่าเมื่อการปฏิวัติโลกจะไม่เป็นจริงได้โดยง่าย ก็อาจสร้างสังคมนิยมภายในประเทศเดี่ยวนั้นให้เป็นจริงก่อนได้ นั่นคือประเทศสหภาพแห่งสาธารณรัฐสังคมนิยมโซเวียตโดยอาศัยขนาดที่ใหญ่โตมหึมา ประชากรมากมาย และทรัพยากรอันมหาศาล กลุ่มเซ็นเตอร์ต้องการให้ลงแรงอย่างเต็มที่เพื่อเปลี่ยนแปลงสหภาพโซเวียต ถ้าไม่พิจารณาถึงกลุ่มฝ่ายขวาจะเห็นว่าทรอตสกีและสตาลินต้องการเหมือนกันคือสร้างสังคมนิยมในรัสเซีย มีผู้กล่าวหาว่าสตาลินหยิบยืมโครงการของกลุ่มฝ่ายซ้ายมาอย่างง่าย ๆ และอีกประการหนึ่งที่เหมือนกันคือเรื่องปฏิวัติโลก ทั้งสองแตกต่างกันที่จุดเน้นไม่ใช่ที่ความเชื่อพื้นฐาน อย่างไรก็ตามในบางช่วงบางตอนของประวัติศาสตร์ จุดเน้นย่อมมีความสำคัญเป็นอย่างมาก นอกจากนั้นความคิดของสตาลินในเบื้องต้นนั้นให้รัสเซียหรือสหภาพโซเวียตตั้งอยู่ตรงกลางทั้งในด้านอุดมการณ์ ความคิดและการวางแผนการคอมมิวนิสต์

การหาตัวบุคคลเพื่อสืบอำนาจต่อจากเลนินเป็นเรื่องจำเป็นเร่งด่วน โจเซฟ สตาลิน หรืออีโอชิฟ วิสริโอโนวิช จุกชวิลี (Iosif Visarionovich Djugashvili) ควบคุมสมาชิกพรรคได้ด้วยตำแหน่งเลขาธิการใหญ่ สามารถเอาชนะชื่อเสียงกิตติคุณและโวหารของทรอตสกีได้ เช่นที่เลโอ คามีเนฟ(โรเซนเฟลด์)เป็นผู้จัดระเบียบพรรคในมอสโก และเกรกอรี ซิโนเวียฟ(ราดอมิลสกี) คุมเบโตรกราด(เปลี่ยนเป็นเลนินกราด ภายหลังเลนินถึงอสัญกรรมแล้ว) สตาลินใช้อุบายโดยเริ่มจากการเป็นภาคีกับคามิเนฟและซิโนเวียฟต่อต้านทรอตสกี ซึ่งต่างอิจฉาทรอตสกีที่เด่นดัง และเห็นทรอตสกีเป็นปฏิปักษ์ร่วม หน้าที่ผู้นำเป็นของคณะสามคนนี้นับตั้งแต่ค.ศ.1922 กว่าที่สตาลินจะได้ครองอำนาจเต็ม ก็ต้องเผชิญภาวะตึงเครียดบ่อยครั้ง เช่นในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1924 มีผู้ถือเอาค่าของเลนินที่สั่งเสียไว้ให้ย้ายสตาลินจากตำแหน่งเลขาธิการใหญ่มาดำเนินการ สตาลินใช้กำลังของคณะสามคนเอาชนะและทำลายทรอตสกีผู้ที่สมาชิกหลายคนไม่ชอบหน้า เพราะความผยองและชอบใช้ชั้นเชิงความฉลาดผิดที่ ทรอตสกีปฏิเสธข้อเสนอของคามิเนฟและซิโนเวียฟ ทั้งที่สามารถร่วมมือขจัดสตาลินได้ เมื่อสตาลินได้ครองตำแหน่งสำคัญก็เริ่มลงมือจัดการกับปฏิปักษ์อย่างเปิดเผย คณะสามคนขัดแย้งแตกแยกในค.ศ.1925 สตาลินร่วมมือกับบูคาริน ในการประชุมสมัชชาพรรคครั้งที่ 14 คามีเนฟลงแข่งขันชิงตำแหน่งหัวหน้าพรรคกับสตาลิน สตาลินชนะและทำลายองค์การของซิโนเวียฟที่เลนินกราด การเป็นภาคีกับบูคารินให้ประโยชน์มากที่สุดเพราะบูคารินเป็นโฆษกพรรค สนับสนุนให้ใช้นโยบายเศรษฐกิจใหม่และเป็นบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ปราดา สตาลินไม่ต้องตกเป็นเป้าว่าจะเข้าแทนที่เลนิน บูคารินช่วยปิดบังข้อบกพร่องของสตาลินที่ฝ่ายตรงข้ามจะโจมตีเรื่องอุดมการณ์ได้ ตลอดปีค.ศ.1927 สตาลินสนับสนุนนโยบายเศรษฐกิจใหม่ของบูคารินและต่อสู้กับทรอตสกีด้านอุดมการณ์

อย่างไรก็ดี สตาลินมีความคิดหลักคือสร้างสังคมนิยมในประเทศเดียว (Socialism in one country) เขากล่าวในที่ประชุมพรรคเดือนเมษายน ค.ศ.1917 ว่า “ที่เป็นไปได้คือรัสเซียจะ...เบิกทางสู่สังคมนิยม” บุคคารินเคยยืนยันว่าสหภาพโซเวียตสามารถสร้างสังคมนิยมของตนได้ที่ละน้อยแต่บุคคารินก็คิดว่าในที่สุดรัสเซียต้องอาศัยการปฏิวัติโลกอย่างเลี่ยงไม่ได้ สตาลินได้ตีความและส่งเสริมทัศนะของเลนินในหนังสือ “พื้นฐานลัทธิเลนิน” ค.ศ.1924 ว่า “ความพยายามของประเทศเดียวย่อมเพียงพอที่จะล้มล้างพวก رأวร้าย เพื่อชัยชนะในขั้นสุดท้ายของสังคมนิยม แต่การจัดระเบียบการผลิตทางสังคมนิยม ความพยายามของประเทศเดียวโดยเฉพาะประเทศเกษตรกรรมอย่างรัสเซียยังไม่พอเพราะจำเป็นต้องอาศัยความพยายามของชนชั้นแรงงานจากประเทศที่เจริญก้าวหน้าทั้งหลาย”²⁶ สตาลินพยายามแสดงให้เห็นว่าทฤษฎีปฏิวัติโลกของทรอตสกีขัดกับของเลนิน และยืนยันว่าลัทธิรัสเซียก็สามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจอย่างสมบูรณ์แบบตามแนวทางสังคมนิยมได้คือก้าวหน้าทางอุตสาหกรรมและมีมาตรฐานการครองชีพสูง รัสเซียจะบุกเบิกทางแห่งการปฏิวัติชนชั้นแรงงานและสร้างสังคมนิยมเต็มรูปได้ด้วยกำลังตน จะมีการปฏิวัติภายนอกประเทศหรือจะไม่มีก็ได้ แต่เพื่อกันไม่ให้ระเบียบเก่าหวนคืนกลับมาได้อีก ชนชั้นแรงงานในหลายประเทศจำเป็นต้องได้ครองอำนาจด้วย คนทั่วไปโดยเฉพาะชนรุ่นใหม่ กรรมกร ข้าราชการ และชาวนาชาวไรที่มีการศึกษาครึ่ง ๆ กลาง ๆ ยอมรับทฤษฎีของสตาลินเพราะพอใจในลัทธิชาตินิยม มองเห็นความเป็นไปได้และยึดถือตัวบุคคลที่สตาลิน สร้างขึ้น

สตาลินใช้ประโยชน์จากการที่ประชาชนมีศรัทธาต่อเลนินได้อย่างแยบยล ไม่น่าพากับคำสั่งที่เลนินเคยให้ไว้เมื่อใกล้ถึงวาระสุดท้ายของชีวิตว่าไม่ให้จัดฉากเกียรติหรือเชิดชูเลนินต่อสาธารณะ และห้ามจัดพิธีเฉลิมฉลองต่าง ๆ สตาลินบัญชาการก่อสร้างอนุสาวรีย์ของเลนินขึ้นทั่วประเทศ เปลี่ยนชื่อเมืองเปโตรกราดเป็นเลนินกราด และพิมพ์ผลงานของเลนินจำนวนมหาศาลออกเผยแพร่ ภริยาหม้ายของเลนิน หรือตสกีและบุคคาริน พวกกันคัดค้านอย่างขุ่นเคืองที่สตาลินให้ตองศพลเลนิน เก็บไว้แสดงต่อสาธารณชนที่สุสานจตุรัสแดง เพราะไม่ใช่การกระทำแบบมาร์กซิสต์ สตาลินยังคงแสดงตนเป็นสานุศิษย์ผู้ทุ่มเทเสียสละจนเป็นที่ยอมรับจากประชาชน สตาลินอาศัยธรรมเนียมการยึดตัวบุคคล ช่วยให้ตนได้ควบคุมพรรคและปกครองสหภาพโซเวียต ที่ประชุมสมัชชาพรรคครั้งที่ 14 ใน ค.ศ.1925 ตกลงให้จัดงานฉลองอายุครบรอบ 50 ปี ของสตาลินในวันที่ 21 ธันวาคม ค.ศ.1929 พิธีฉลองมีขึ้นอย่างใหญ่โตเป็นประวัติการณ์

ตั้งแต่ค.ศ.1926 สตาลินอาศัยการสนับสนุนจากกลุ่มบุคคารินจัดการกับกลุ่มฝ่ายซ้าย หรือตสกีและซีโนเวียฟ พ้นจากตำแหน่งในกรมการเมือง ซีโนเวียฟถูกปลดจากตำแหน่งประธานองค์การคอมมิวนิสต์สากล หรือตสกีประณามสตาลินและพยายามจัดให้มีการ

เดินขบวนขึ้นตามท้องถนน ซีโนเวียฟเร่งเพิกถอนทัศนคติเดิมเพื่อรักษาสมาชิกภาพในพรรคของพวกตน สตาลินกล่าวหาฝ่ายตรงข้ามว่ามีการฝึกฝายไม่ตั้งอยู่ในทางที่พรรคกำหนดไว้ เป็นเหตุให้พรรคแตกแยก สมัชชาพรรคคอมมิวนิสต์ครั้งที่ 5 วันที่ 27 ธันวาคม ค.ศ.1927 คณะกรรมการพิจารณา "การหันเหเบี่ยงเบนจากแนวทางหลักของพรรค" ซึ่งนับเป็นชัยชนะครั้งสำคัญ ศัตรูคู่แข่งและปฏิปักษ์ของเลขาธิการใหญ่ หากไม่กลับความเห็นก็ต้องโทษเนรเทศ ทروتสกีต้องโทษไปเดอร์กีสถานในเดือนมกราคม ค.ศ. 1928 และถูกขับออกจากสหภาพโซเวียตไปตุรกีในเดือนมกราคม ค.ศ.1928 ทروتสกีเคยทำนายไว้ว่าอำนาจจะตกอยู่กับคณะสามคน คือบูคาริน อเล็กซิส รีกอฟ และทอมสกี จากการคัดเลือกของที่ประชุมสมัชชาพรรคครั้งที่ 15 นี้ และเข้าคณะกรรมการเมือง แต่ทروتสกีทำนายผิด ต้นค.ศ.1929 สตาลินเปิดฉากโจมตีกลุ่มฝ่ายขวาโดยกล่าวในที่ประชุมคณะกรรมการเมืองว่า "สหายทั้งหลาย มันอาจจะเป็นเรื่องเศร้าแต่เราต้องเผชิญความจริงว่ามีการแตกกลุ่มภายในพรรค กลุ่มนี้มี บูคาริน ทอมสกี และรีกอฟ"²⁷

สตาลินขัดแย้งกับบูคารินและต่อสู้กันเบื้องหลังฉากนับตั้งแต่เกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจขึ้น ชาวนาซาวไรร์ำรวยเมื่อต้องแบกรับภาระภาษีอย่างหนัก จึงเก็บกักทุนข้าว บูคารินต้องการให้อินยอมชาวนาซาวไรร์ำมากขึ้น รวมทั้งการเพิ่มอัตราราคาข้าว สตาลินต้องการให้ใช้ความรุนแรงจัดการกับกูลักส์ และจัดการกับเจ้าหน้าที่ที่เข้าข้างกูลักส์ สตาลินต้องการนำนโยบายปรับประเทศเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรมและระบบรวม และประณามกลุ่มที่ต่อต้าน สตาลินอาศัยตำแหน่งเลขาธิการใหญ่ผู้ควบคุมสำนักเลขาธิการและออกบูโร สั่งโยกย้ายผู้สนับสนุนบูคารินออกจากตำแหน่งที่สำคัญของพรรคและรัฐบาล กว่าที่บูคารินจะรู้ตัวก็สายเกินไป ฝ่ายขวาคู่มเสี่ยงในมอสโก แต่เสียงส่วนใหญ่เป็นของสตาลิน ในเดือนพฤศจิกายน ฝ่ายขวาก็สยบราบคาบ

นอกจากจะช่วงชิงอำนาจได้ด้วยวิธีทางการเมืองแล้ว สตาลินก้าวขึ้นสู่จุดสูงสุดได้เพราะอุดมการณ์ด้วย ทัศนคติสามประการที่มีอยู่ภายในพรรคคอมมิวนิสต์ ทัศนคติของเลขาธิการใหญ่ดึงดูดใจชาวคอมมิวนิสต์มากที่สุด ไม่มีใครมีใครยอมรับความคิดของกลุ่มฝ่ายขวาเท่าใดนัก เพราะแม้ว่าจะทุ่มเทแรงกายแรงใจต่อสู้อย่างหนักสักเพียงใดก็ไม่บังเกิดผล สังคมนิยมจะไม่เป็นผลในสหภาพโซเวียตจนกว่าการปฏิวัติโลกจะมาถึง ซึ่งไม่รู้แน่ว่าจะมาถึงเมื่อใด ส่วนกลุ่มฝ่ายซ้ายของทروتสกีซึ่งดูจะสดใสกว่าก็ยิ่งผูกอนาคตของโซเวียตติดไว้กับการปฏิวัติโลก ถ้าเป็นเช่นนี้ การปฏิวัติของบอลเชวิคย่อมมีความสำคัญและมีผลน้อยเหลือเกิน มีแต่สตาลินเท่านั้นที่เสนอแผนการครอบคลุมทั้งหมด และมีเป้าหมายที่อึ้งใหญ่จดจามอกลงการ แค่นี้โซเวียตจะลองลงแรงพยายามโดยลำพัง ก็จะได้สำเร็จได้ สตาลินเท่านั้นที่นำลัทธิมาร์กมาใช้ให้คืบหน้าในสหภาพโซเวียต โดยไม่ต้องขึ้นกับพัฒนาการในที่อื่นใด ซึ่งสร้างปัญหาให้เป็นอย่างมาก

สมัยชาพรคครั้งที่ 15 หลังจากประณามการหันเหจากแนวทางของพรรคแล้ว ได้เร่งนำมาตรการต่างๆมาใช้ ซึ่งแสดงว่านโยบายเศรษฐกิจใหม่ยุติลง และเริ่มสมัยแผนพัฒนาห้าปีของ สตาลิน เลขาธิการใหญ่ควบคุมชะตาของสหภาพแห่งสาธารณรัฐสังคมนิยมโซเวียตและของโลก คอมมิวนิสต์นานถึง 25 ปี และสร้างสมัยเผด็จการที่ทรงพลังอำนาจเบ็ดเสร็จอย่างน่ากลัวที่สุด ขึ้น

วัฒนธรรม

ถ้าสงครามคอมมิวนิสต์มีขึ้นเพื่อรักษาอำนาจของผู้นำชนชั้นแรงงาน การใช้ นโยบายเศรษฐกิจก็เพื่อการออมชอมกับชาวนาชาวไรและชนชั้นกลางของสังคมนุที่หลงเหลือ อยู่ สมัยเมื่อนานโยบายเศรษฐกิจใหม่มาใช้ รุสเซียมีสภาพที่ต่างจากสมัยก่อนปฏิวัติไม่น้อยมาก บอลเชวิกจำเป็นต้องใช้วิธีออมชอมเพราะต้องการความร่วมมือจากผู้ชำนาญการเฉพาะด้าน จากระบอบเก่า โดยเฉพาะด้านการทหารและเทคโนโลยี แม้ว่าบอลเชวิกจะควบคุมกิจการทาง สังคมและวัฒนธรรมทุกด้านไว้ได้ก็ตาม สงครามทำให้ยากที่จะรักษาคุณค่าทางวัฒนธรรมไว้ได้ กลุ่มผู้ชำนาญการและปัญญาชน ถ้าไม่ล้มหายตายจากก็อพยพลี้ภัยออกนอกประเทศ บ้างได้ กลับ บ้างไม่ได้กลับ

ตั้งแต่ราว ค.ศ.1920 บอลเชวิกใช้วิธีออมชอมกับพวกชำนาญการสาขาต่างๆ ได้แก่ วิทยาศาสตร์ การแพทย์ เทคโนโลยี การศึกษา วรรณคดี และศิลปกรรม เว้นแต่ปรัชญา และประวัติศาสตร์ เพราะพรรคไม่อาจยอมให้เผยแพร่ความคิดที่ผิดจากแนวทางวัตถุนิยม หรือให้ยกย่องความเจริญของสมัยก่อนปฏิวัติได้ อย่างไรก็ตามก็ตีเลนิเนตระหนักดีว่างานปฏิวัติวัฒนธรรมมีความสำคัญอย่างยิ่ง และทุ่มเทแรงให้กับงานนี้ เลนินเข้าใจดีว่าถ้าขาดสามอาร์ คืออ่าน เขียน และเลข (reading writing and arithmetic-Rs) แล้ว ก็ไม่ต้องคิดถึงเรื่องวัฒนธรรมของ ชนชั้นแรงงานเลย การปิดช่องว่างระหว่างศิลปะกับมวลชน หรือให้ศิลปินและแรงงานเชื่อมโยง กันทำให้ไม่มีข้อขัดแย้งเรื่องศิลปวัฒนธรรม ศิลปะก็จะเป็นไปเพื่อรับใช้สังคมนิยมได้ บอลเช วิกไม่ได้กำหนดนโยบายทางวัฒนธรรมให้เป็นเรื่องเป็นราว เพราะเข้าใจว่าจะสั่งการให้ศิลปะ หรือวัฒนธรรมเป็นไปแบบใดหรือทางใดนั้นไม่ได้ (และหากจะพิจารณาตามทฤษฎีอุดมการณ์ ก็จะเป็นเรื่องยุ่งยากด้วย) ทศนะเช่นนี้สะท้อนให้เห็นได้จากความคิดของศิลปินประจำสมัย ได้แก่ วลาดิมีร์ สตาซอฟ และวงดนตรีคณะ "ห้าคน" ที่ว่าศิลปินหยิ่งรักฝังลึกอยู่ในชีวิตของปวง ชน มันต้องชัดเจนและเข้าใจได้และให้ประโยชน์แก่มวลชน หรือดสก็เคยเขียนไว้ว่า ในอาณาจักรแห่งวัฒนธรรม "พรรคต้องไม่เข้าไปยุ่งการ" แม้แต่สตาลินก็เห็นด้วยว่า พรรคกรรมไม่ใช่ เรื่องของพรรคและครอบคลุมปริมาณที่กว้างขวางกว่าการเมือง ผู้ที่รับผิดชอบการแปลทศนะ เรื่องศิลปวัฒนธรรมเป็นภาคปฏิบัติ คือ อนาโตลี ลูนาชาร์สกี (Anatoly Lunacharsky)

กรมอาชีวศึกษาประชาชน “ผู้ทรงภูมิปัญญาในกลุ่มบอลเชวิคและเป็นบอลเชวิคในกลุ่มปัญญาชน” ลูนาซาร์สกี ทำงานด้านการศึกษาและวัฒนธรรมให้เป็นไปตามทางสังคมนิยมและพิสูจน์ตนได้ว่าเป็นนักบริหารผู้เชี่ยวชาญมองการณ์ไกลและรู้จักใช้อำนาจอย่างยืดหยุ่นเห็นแก่อกเขาอกเรา แต่งานการศึกษาและศิลปวัฒนธรรมเป็นเรื่องใหญ่โตเกินจะรับมือได้จริง เริ่มจากการให้การศึกษาขั้นพื้นฐานแก่มวลชนที่ไม่รู้หนังสือราวร้อยละ 60-70 ของประชากรทั้งหมด สองคือจุดจิตใจศิลปินและปัญญาชนให้ยอมคล้อยตาม สามคือให้แรงงานที่มีการศึกษารับผิดชอบต่อสังคม ผูกพันกับรัฐและยอมรับจุดประสงค์ร่วมกัน สุดท้ายคือให้ผู้นำพรรคหัวคือเข้าใจว่าศิลปะมีความสำคัญอย่างยิ่งและยอมให้เงินอุดหนุนโครงการทางวัฒนธรรม ที่สำคัญคือลูนาซาร์สกีรู้ว่าจำเป็นต้องดูแลค่านิยมเก่า ๆ ของกลุ่มอนุรักษ์กับความคิดค้นหาแนวทางใหม่ โดยให้ตัดอดีตให้สิ้นของกลุ่มหัวรุนแรงที่สนับสนุนรัฐบาล กลุ่มหลังนี้ต้องการขจัดอนุสรณ์ทางวัฒนธรรมของชนชั้นกลางแบบเก่า ทำให้ลูนาซาร์สกีซึ่งต้องการรักษามรดกอันทรงค่าต้องทำงานหนักทีเดียว วิธีการทำงานของลูนาซาร์สกีก็ออกจะผิดยุคสมัยโดยเฉพาะในสมัยที่ผู้นำใช้อำนาจเผด็จการด้วยบุคลิกที่เข้มงวดรุนแรง คือใช้หลักเมตตา อดทน ใช้เหตุผลชักจูงใจ ไม่ใช่กำลังบีบบังคับ ตั้งแต่ ค.ศ.1920 ลูนาซาร์สกีสามารถวางแนวทางการศึกษาและวัฒนธรรมได้อย่างเหมาะสมทั้งที่อยู่ในกระแสที่เขี้ยวกราก และทำให้วัฒนธรรมโซเวียตเข้าสู่ “ยุคทอง” ด้วยการทดลองนำสิ่งใหม่มาใช้ในหลายสาขา

ชีวิตในสังคมทั่วไปได้รับความกระทบกระเทือนจากอุดมการณ์ปฏิวัติ กลุ่มปฏิรูปสังคมนิยมทำนายว่า ระบบครอบครัวแบบเก่าจะเสื่อมลงและหมดไปเท่ากับพฤติกรรมทางสังคมของชนชั้นกลางจะสูญสิ้นไป ในด้านการศึกษาจึงมีการปรับปรุงหลักสูตร กำหนดวัตถุประสงค์คือให้รู้ค่าของหลักปฏิบัติที่ใช้การได้ ได้แก่ ส่งเสริมการผลิต เน้นวิชาเศรษฐศาสตร์และพัฒนาบุคคลให้รับผิดชอบต่อสังคม ภายในโรงเรียนไม่มีการแบ่งชนชั้น มีอิสระและไม่มีเรื่องศาสนา การบังคับเรียนขั้นต้นอายุไม่เกิน 17 ปี ให้บูรณาการการเรียนในโรงเรียนกับประสบการณ์การทำงาน ให้นักเรียนซื้อสัตย์ยึดมั่นในอุดมการณ์และรักบ้านเกิดเมืองนอน ทั้งนี้โรงเรียนจึงกลายเป็นเครื่องมือทางการเมืองและเศรษฐกิจไป แม้ว่าจจะขาดอาคาร ครูและหนังสือ ลูนาซาร์สกีก็สร้างความก้าวหน้าทางการศึกษาได้มาก ในราวค.ศ.1926 ประชากรที่อายุ 9 ปีขึ้นไป ร้อยละ 51 อ่านออกเขียนได้

ลูนาซาร์สกีอาศัยผู้ชำนาญการชนชั้นกลางของสมัยก่อนปฏิวัติช่วยฝึก “ผู้ชำนาญการทางสังคมนิยม” สำหรับโครงการพัฒนาการศึกษาและวัฒนธรรม โดยมอบสิทธิอำนาจ เงินความเป็นอิสระ ให้เป็นการจูงใจทำให้กลุ่มผู้สร้างงานมีผลงานสำเร็จหลายสาขา กลุ่มแนวหน้าที่ได้รับการอุปถัมภ์ คือ สมาคมองค์กรแรงงานทางวัฒนธรรมและการศึกษา (Proletkult) ซึ่งบอกตานอฟ (A.A. Bogdanov) ตั้งขึ้นในค.ศ.1917 ก่อนการปฏิวัติเดือนตุลาคม เพื่อให้มี

กิจกรรมทางวัฒนธรรมและเพื่อความเป็นผู้นำกรรมกรและให้แนวทางแก่การศึกษาออกประเทศ สมาคมได้ส่งเสริมให้จัดตั้งสโมสรแรงงานเพื่ออุปถัมภ์วรรณกรรม ศิลปกรรม การละคอนและดนตรี มหาวิทยาลัยแรงงาน สำนักงานวัฒนธรรมเพื่อให้กรรมกรได้เข้าถึงวัฒนธรรมและการศึกษาได้ ต่อมาสมาคมได้ขัดแย้งกับคณะกรรมการของลูนาร์สกี เพราะสมาคมมีท่าทีแข็งกระด้างและก้าวร้าว สองสถาบันมักทำงานสวนทางกันเสมอ จนเลนินต้องยื่นมือเข้ายุติเรื่องป็นเกลียวกันของสองสถาบันนี้ โดยยุบสมาคมไปรเลทกุลท์รวมเข้ากับคณะกรรมการ

ในสาขาทางวัฒนธรรมต่างๆ มีกลุ่มบุคคลซึ่งทร็อตสกีตั้งฉายาให้ว่า กลุ่ม "เพื่อนเดินทาง" (fellow travellers) เกิดขึ้น ซึ่งเป็นชนชั้นกลางผู้ชำนาญการที่หลงเหลืออยู่รวมกลุ่มกันเพื่อแสวงหาแนวทางของตนให้คงอยู่ได้ในโลกใหม่ และส่งเสริมความสามารถเฉพาะพิเศษของพวกตน และเพื่อให้เป็นอิสระจากการตรวจตรา ในกลุ่มมีบอลเชวิกเป็นสมาชิกด้วย โดยเฉพาะนักเขียนซึ่งมุ่งสร้างสังคมนิยมให้เกิดขึ้น และต้องการให้รัฐและพรรคเข้าแทรกแซงทางด้านวัฒนธรรมและวิทยาศาสตร์ แต่พวกที่คิดเช่นนี้ไม่มีอิทธิพลมากพอจนเมื่อถึงสมัยของสตาลิน กลุ่มเพื่อนเดินทางได้จัดตั้งกลุ่มภราดาเซราเปียน(The Serapian Brotherhood) ขึ้น โดยรวมตัวกันอย่างหลวมๆ หลักการทำงานไม่ชัดเจนนัก แต่จุดหมายระบุชัดว่าเพื่อรักษาเสรีภาพทางด้านศิลปะไว้ เพราะเชื่อว่างานศิลปะและวรรณกรรมจะดีได้ต่อเมื่อมีบรรยากาศอิสระ กลุ่มนี้ได้แตกแยกใน ค.ศ.1924 มีกลุ่มนักเขียนอีกกลุ่มคือ กลุ่มเปเรวาล (Perceval แปลว่า เลยเขา) ตั้งขึ้นในค.ศ.1924 โดยอเล็กซานเดอร์ โวโรนสกี (A. Voronskii) บอลเชวิก บรรณาธิการหนังสือ "ดินแดงบริสุทธิ์" เปเรวาลออกวารสารเล่มหนา ซึ่งถือเป็นเล่มสำคัญฉบับแรกของโซเวียต บรรจุบทความทางการเมือง เศรษฐกิจ วรรณคดี และศิลปะ กลุ่มเปเรวาลสะท้อนสภาพความยุ่งยากสับสนไม่แน่นอนของยุคสมัย สมาชิกเป็นคนที่ทุ่มเทเสียสละให้กับการปฏิบัติและกว่าครึ่งเป็นสมาชิกพรรค ซึ่งมองสังคมโซเวียตว่าเป็นช่วงต่อสมัยเก่ากับใหม่ พวกนี้สนับสนุนเสรีภาพและความจริงจังในการสร้างงาน ชื่นชมสังคมนิยมทางศิลปะ เน้นบุคลิกภาพเฉพาะตนและการหยั่งรู้ทางด้านจิตวิทยาของนักเขียน การที่กลุ่มเปเรวาลยึดหลักปัจเจกนิยมและมนุษยนิยม จึงต้องมีเหตุขัดแย้งกับกลุ่มนักเขียนของกองกำลังแรงงานองค์กรนักเขียนแรงงาน พัฒนาขึ้นจากขบวนการไปรเลทกุลท์ มีความยิ่งใหญ่และทรงอิทธิพลอย่างมาก ได้แก่สมาคมนักเขียนแรงงานมอสโก สมาคมนักเขียนแรงงานรัสเซีย และสหภาพสมาคมนักเขียนแรงงาน ล้วนอ้างเป็นนักเขียนตัวแทนของชนชั้นแรงงานและโจมตีกลุ่มเพื่อนเดินทางและกลุ่มเปเรวาลทางหน้าจรสาร "ว่าด้วยการพิทักษ์วรรณกรรม" กลุ่มแรงงานจัดประชุมสหภาพนักเขียนแรงงานทั้งหมดเป็นครั้งแรกในค.ศ.1925 เพื่อหาทางโจมตีกลุ่มนักเขียนศิลปินที่ไม่ใช่พวกแรงงาน เช่นกล่าวหากลุ่มเพื่อนเดินทางว่าเขียนต่อต้านการปฏิวัติสนับสนุนค่านิยมแบบนายทุน ได้แก่ลัทธิชาตินิยม เรื่องลี้ลับมหัศจรรย์และมีลักษณะ

ปัจเจกนิยม ซึ่งกลุ่มเพื่อนเดินทางตอบโต้โดยยึดหลักการพิทักษ์เสรีภาพทางวรรณกรรมและ
บูรณภาพทางปัญญา การโต้เถียงตึงเครียดที่จนถึงจุดตึงเครียดและพรรคต้องออกประกาศ
นโยบายพรรคทางด้านศิลปวรรณกรรมเป็นทางการ ซึ่งนับเป็นฉบับแรกที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทาง
วัฒนธรรม แนวทางของวรรณกรรมมีได้หลายทาง พรรคจึงปฏิเสธที่จะสนับสนุนแนวทางหนึ่ง
ทางใดเพียงอย่างเดียวว่าถูกต้องและดีที่สุดได้ ให้แต่ละกลุ่มแข่งขันโดยอิสระ

นอกจากด้านวรรณกรรม การสร้างงานด้านศิลปกรรมและดนตรีก็ปรากฏการ
ขัดแย้งแข่งขันในลักษณะเดียวกัน สมาคมนครีร่วมสมัยติดอยู่กับชีวิตการดนตรีแบบยุโรป
ตะวันตก การติดต่อกับตะวันตกกระตุ้นเร้านักแต่งเพลงหนุ่ม อย่างเช่น ดมิตรี โชสตาโกวิช
(Shostakovich ค.ศ.1906-75) ให้ประสบความสำเร็จได้ สมาคมนี้นึกคิดว่าดนตรีเป็นเครื่อง
มือของการเมืองได้ “ดนตรีก็คือดนตรี ไม่ใช่อุดมการณ์” มีนักดนตรีแรงงานที่เคยร่วมใน
ขบวนการไพร่เลทท์ซึ่งยุบเลิกไปในค.ศ.1923 ในค.ศ.1923 สมาคมนักดนตรีแรงงานตั้ง
ขึ้นเพื่อใส่อุดมการณ์แรงงานเข้าไปในดนตรี ปฏิเสธนักแต่งเพลงส่วนใหญ่ในอดีตมีท่าทีทางลบ
ต่อพรรคเก่าที่เป็นแนวคลาสสิก และทำสงครามกับสมาคมนครีร่วมสมัยโดยประกาศว่าจะต่อ
สู้จนกว่าจะตายกันไปข้างหนึ่ง ลูนาซาร์สกีพยายามไกล่เกลี่ยอ้อมขอมระหว่าง “สังคมนิยมปฏิวัติ”
กับ “รูปแบบที่เสื่อมโทรม” ทั้งสองฝ่ายอยู่ร่วมกันได้แต่อย่างไม่ราบรื่นจนถึง ค.ศ.1929

งานวรรณกรรมของโซเวียตสมัยแรกปรากฏลักษณะที่คลุมเครือไม่ชัดเจน
ตัวอย่างเห็นได้จากงานของอเล็กซานเดอร์ บล็อก (A.Blok ค.ศ.1880-1921) นักสัญลักษณ์
นิยม กวีผู้ยิ่งใหญ่ของรัสเซียในคริสต์วรรษที่ 20 ผู้ให้การต้อนรับการปฏิวัติด้วยคำกล่าวที่ว่า
การปฏิวัติคือกำเนิดระเบียบใหม่ของโลกที่เต็มไปด้วยความเจ็บปวด บล็อกเสียชีวิตเมื่อเผชิญ
เหตุการณ์รุนแรง เขามองเห็นตนเองยืนอย่างหมั่นเหมียวอยู่เหนือปากอ่าวที่เว้งว้าง อยู่ระหว่าง
ความเก่ากับความใหม่ แต่ไม่รู้ว่าจะกระโดดไปข้างใดดี บทกวีมีชื่อของบล็อกสองบทเรื่อง
“ซีเธียน”(The Scythians) บทฉลองการปฏิวัติและ “สิบสอง” (The Twelve) มีความคลุม
เครือไม่แน่ชัดว่าเป็นบทสรรเสริญหรือดูหมิ่นการปฏิวัติ บล็อกสิ้นชีวิตในค.ศ.1921 จากสมุด
บันทึกแสดงให้เห็นว่าบล็อกผิดหวังกับสมัย เขาพยายามกระโดดไปหาความใหม่ แต่กลับพลาด
ร่วงลงสู่หุบเหว “ขณะนี้ ฉันไม่มีทั้งวิญญาณและร่างกาย ฉันป่วยอย่างที่ไม่เคยเป็นมาก่อน
ระย้า แม่รัสเซียกลืนกินฉัน”²⁸ วลาดีมีร์ มายากอฟสกี (Vladimir Mayakovskii ค.ศ.
1893-1930) กวีแห่งอนาคตกาลเป็นอีกผู้หนึ่งที่แม่รัสเซียกลืนกิน มายากอฟสกีอินตึกับ
การปฏิวัติ และเข้าร่วมพรรคบอลเชวิค สร้าง“ศิลปะแรงงาน”ให้แก่มวลชนโดยเชื่อว่ายุคใหม่
ต้องการศิลปะแบบใหม่ คือศิลปะเพื่อการฉลองการปฏิวัติ แรงงาน เครื่องยนต์กลไก เมืองและ
ชีวิตแบบใหม่ กลุ่มนักอนาคตนิยมมองว่าตนเป็นผู้นำวัฒนธรรมแรงงานมีมายากอฟสกีอยู่หัว
ขบวน โดยมีความตั้งใจให้บรรลุจุดหมายด้วยการจัดตั้งแนวหน้าฝ่ายซ้ายทางด้านศิลปะ(LEF-

Left Front in Art) ขึ้น คัดหลักเพียงว่าศิลปะต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์ หน้าที่ของศิลปะคือให้ประโยชน์แก่รัฐ “ฉันไม่ต้องการเป็นดอกไม้ข้างทางที่ถูกเด็ดตอนเข้าในชั่วโมงซีเกียจ” “ศิลปะเพื่อศิลปะเป็นการทรยศต่อศิลปะ” มายากอฟสกีถ่ายทอดความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาประจำวัน เขียนบทกวีในหน้าหนังสือพิมพ์และใช้บทกวีขายสินค้าและผลิตผล จนขึ้นชื่อว่ากวีนิพนธ์ของมายากอฟสกีคือบริการประชาชนและการปฏิบัติ บทที่ชื่อ “150,000,000” พิมพ์ในค.ศ. 1920 แสดงการต่อสู้ระหว่างดิกับชั้ว สังคมนิยมกับทุนนิยม อิวานกับวูดโรว์ วิลสัน มอสโกกับซิกาโก ระหว่างชาวรัสเซีย 150,000,000 คน กับประชากรที่เหลือของโลก งานนี้แสดงลักษณะงานของมายากอฟสกีได้อย่างดี แต่งานชิ้นนี้ล้มเหลว เลนินลงโทษสุนาซาร์สกีที่สั่งพิมพ์งานชิ้นนี้ถึง 5,000 เล่ม เลนินเห็นว่าพิมพ์แค่ 1,500 เล่มก็พอแจกให้ “ห้องสมุดกับคนบ้า ๆ บอ ๆ” บทละครเรื่อง “ตัวเรียด” กับ “ถังอาบน้ำ” ได้รับความนิยมที่สุด ซึ่งก็แสดงด้วยว่ามายากอฟสกีเกิดอาการตาสว่างแล้ว เพราะเป็นเรื่องของวีรบุรุษแห่งการปฏิวัติที่มีลักษณะหลุดพ้นจากฝัน เป็นจริงมากขึ้น ซึ่งตรงกับลักษณะเหตุการณ์ในโซเวียตในช่วงระหว่าง ค.ศ.1926-1930 ความเต็มใจเสียสละเพื่อการปฏิวัติจางหายและหาความพอใจแก่ตนเองแทน และสมัยการปกครองของสตาลินที่ใช้อำนาจเผด็จการโหดร้ายรุนแรงต่อต้านความทรงภูมิปัญญาและไร้จิตใจ มายากอฟสกีจึงใจต่อประชาชนและเขียนตามที่รู้สึกนึกคิดว่าสิ่งใดจะเป็นอันตรายและเป็นข้อบกพร่องของสังคมโซเวียต ข้าราชการโงมตีเขาอย่างรุนแรง มายากอฟสกีฆ่าตัวตายในค.ศ.1930 สร้างความตระหนักแก่ปัญญาชนทั่วไป เนื่องจากมายากอฟสกีเป็นกวีแห่งการปฏิวัติระดับอัจฉริยะ เป็นโฆษกของชนชั้นแรงงานและเป็นนักเขียนเพื่อประโยชน์ของสังคมระดับแนวหน้า ความตายของเขาจึงเป็นการตบหน้านักปฏิวัติ ในด้านร้อยแก้วผู้ที่มีความสามารถเทียบกับมายากอฟสกีได้ คือ อูซิน ซาเมียดิน (Eugene Zamiatin ค.ศ.1884-1937) ผู้เขียนนวนิยายเรื่อง “เรา”ต่อต้านเรื่องยูโทเปียอย่างหลักแหลมและมีอิทธิพลมาก ซาเมียดินเคยร่วมพรรคบอลเชวิคระยะหนึ่ง เคยมีอาชีพเป็นวิศวกรนาวิ แต่ชอบเขียนนิยายจนมีชื่อตั้งแต่ก่อนสงครามโลก และอุปถัมภ์กลุ่มภราดาเซราเบียนโดยไม่ได้เป็นสมาชิก เรื่อง “เรา” ไม่ได้ตีพิมพ์ แต่พิมพ์เป็นภาษาอังกฤษในค.ศ.1924 เป็นงานเขียนชิ้นแรกๆที่ประสบความสำเร็จอย่างมากในโลกตะวันตก

เรื่อง “เรา” แสดงภาพสังคมคอมมิวนิสต์ของสหภาพโซเวียตอย่างน่ากลัว ซึ่งซาเมียดินเองได้เห็นในกาลต่อมาว่ารัฐได้ทำลายเสรีภาพและปัจเจกภาพของมนุษย์จนรุ่นต่อมา ซาเมียดินให้ภาพนครยูโทเปียในอนาคตอย่างเสียดสีประชดประชัน สถานที่นั้นวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอำนวยความสะดวกสบายทุกอย่าง (มีแก้วแอสโตรโดมครอบเมืองไว้กันภัย) แต่พลเมืองกลับด้อยค่าลง ไม่ใช่ปัจเจกบุคคล (ใช้รหัสประจำตัว ผู้ชายใช้พยัญชนะและตัวเลข ส่วนผู้หญิงใช้สระและตัวเลข) กิจกรรมทุกด้านทั้งการงาน การคิด ยามว่างและความรักระหว่าง

เทศอยู่ในความควบคุมของเจ้าหน้าที่ ไม่มีความเป็นส่วนตัว ความเคลื่อนไหวแต่ละก้าวจะถูกบันทึกไว้ หากผิดจากแบบที่วางไว้ให้จะต้องโทษอย่างทารุณ ตัวเอกของเรื่องชื่อ D-503 เป็นกบฏต่อระเบียบกฏเกณฑ์ที่ไร้ชีวิตจิตใจนี้โดยกล้าคิดกล้าทำอย่างอิสระ แสดงความรักและแสดงอารมณ์พึงใจในธรรมชาติและโลกรอบตัว D-503 ถูกขจัดไปหรือจะพูดให้ถูกคือจัดโปรแกรมให้ใหม่ เจ้าหน้าที่ผู้ชาญฉลาด กำจัดความไม่รู้เหตุผลของเขาทิ้งเสีย เรื่อง "เรา" เป็นการเตือนถึงอันตรายอันจะเกิดขึ้นจากการที่รัฐนำวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเข้าจัดการกับเรื่องจริยธรรม ธิปไตยภาพและปัจเจกภาพไปจากมนุษย์ เรื่องนี้จึงตีพิมพ์ในสหภาพโซเวียตไม่ได้ เรื่อง "เรา" จัดอยู่ในระดับแนวหน้าของเรื่องประเภทเดียวกัน เช่น "ไซโยโลกใหม่" (Brave New World) ของฮักซลีย์และ "คอกสัตว์" (Animal Farms) ของจอร์จ ออร์เวล ซาเมียดินเสียดชีวิตที่ปารีสในค.ศ.1937

นักเขียนร่วมสมัยกับซาเมียดิน คือโบริส ปิลเนียก(Boris Pilniak) หรือโบริส วอโก (Boris Vogau ค.ศ.1894-1938) ซึ่งอยู่ในกลุ่ม "เพื่อนเดินทาง" และเป็นที่ยอมรับอย่างมาก งานที่นับว่ายิ่งใหญ่ที่สุดคือนวนิยายเรื่อง "ปีเปลือย" (The Naked Year ค.ศ.1922) ให้ภาพของการปฏิบัติได้อารมณ์อย่างครบครัน และมองการปฏิบัติในแง่บวกว่ามีเจตนาหาทางให้มนุษย์เป็นอิสระจากสิ่งควบคุมบังคับทั้งมวล เรื่อง "พระจันทร์ไม่ดับ" (The Tale of The Unextinguished Moon, ค.ศ.1926) มีเค้าเรื่องจริงเกี่ยวกับการตายของมิคาอิล ฟรินส์ ผู้บัญชาการทหารสูงสุดของกองทัพแดง วีรบุรุษในสงครามกลางเมืองผู้ล้มป่วยลง ผู้นำพรรคคือหมายเลขหนึ่ง ยินยอมให้ซ่อมแซมวีรบุรุษผู้นี้เพราะเป็นแรงงานที่มีประโยชน์เพื่อจะได้ใช้การต่อไป วีรบุรุษผู้นี้ตายคาเตียงผ่าตัดในสภาพเหมือนถูกเชือดเดือนด้วยคมดาบในสมรภูมิ ปิลเนียกและบรรณาธิการถูกบังคับให้ยอมรับต่อสาธารณชนว่าเรื่องพระจันทร์ไม่ดับเป็นความผิดพลาดอย่างมหันต์ ปิลเนียกเขียนเรื่องสั้น "มะฮอกกานี" (Mahogany ค.ศ.1929) พิมพ์ในเยอรมนีเมื่อตกเป็นผู้ต้องสงสัย เมื่อพิมพ์ในโซเวียต(ค.ศ.1930) ได้ให้ชื่อเรื่องใหม่ว่า "น้ำตกโวลก้าถึงทะเลแคสเปียน" เรื่องเกี่ยวกับการสร้างเขื่อนและโรงไฟฟ้าพลังน้ำที่จะทำลายเมืองเก่าแก่ทางประวัติศาสตร์ สารคือการต่อสู้ระหว่าง "เก่า" กับ "ใหม่" ระหว่าง "ประวัติศาสตร์" กับ "ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี" วีรบุรุษของปิลเนียกไม่ใช่คนงานก่อสร้างแต่เป็นนักสะสมมะฮอกกานีที่รักงานหัตถกรรมและประเพณี

ศิลปะอีกแขนงหนึ่งที่สำคัญคือภาพยนตร์ เลนินเองตระหนักในคุณค่าของภาพยนตร์ "ภาพยนตร์สำหรับเราสำคัญที่สุดเหนือศิลปะอื่นใด"²⁹ เพราะเป็นเครื่องมือสื่อสารในยุคของวัฒนธรรมมวลชน คือบันทึกข่าวสารเพื่อโฆษณาจูงใจ แพร่หลายได้ทั่วประเทศอย่างมีประสิทธิภาพ โดยใช้บุคลากรและอุปกรณ์ในการจัดทำน้อยมาก การทำภาพยนตร์ของรัสเซียเจริญก้าวหน้ามั่นคงอยู่แล้ว เมื่อมีการปฏิบัติ ผู้กำกับ นักแสดง และเจ้าหน้าที่กองถ่ายทำเก็บเครื่อง

มือหนีไปหมด จึงไม่เหลือผู้ชำนาญการชั้นกลางให้ใช้ได้ต่อไป เช่นเดียวกับในวงวรรณกรรม ดนตรี และจิตรกรรม ผู้กำกับภาพยนตร์โซเวียตจึงมีแต่คนหนุ่มไฟแรงที่ทุ่มเทความคิด ฝีมือ และสัญชาติญาณให้กับงานเต็มที่โดยไม่ต้องห่วงของเก่าและไม่มีคู่แข่ง ผู้กำกับรุ่นแรกที่สำคัญ คือ เลฟ กุลชอฟ (Lev Kuleshov) และ ซิกา เวอร์ตอฟ (Dziga Vertov) โดยเฉพาะเวอร์ตอฟ ได้ช่วยวางรูปแบบภาพยนตร์โซเวียตในสมัยต่อมา การพัฒนาแนวคิดเรื่องตากล้อง (kinoglaz) คือ บันทึกสิ่งที่เกิดขึ้น และผู้กำกับคือผู้ให้สาระแก่วัตถุบันทึกกล้องบันทึกโดยอาศัยกระบวนการ ตัดต่อฟิล์มทำให้ภาพยนตร์กลายเป็นเครื่องมือที่ทรงพลังอำนาจในด้านการตีความหมายและให้ การศึกษา ภายหลังสงครามกลางเมือง เวอร์ตอฟใช้เทคนิคจัดทำเรื่องชีวิตโซเวียตทั่วประเทศ ได้เป็นฉากๆ เป็นสารคดีและหนังสือพิมพ์ข่าวซึ่งเวอร์ตอฟเรียกเองว่า “หนังสือเรื่องจริง” (kinopravda) กุลชอฟประยุกต์เทคนิคของเวอร์ตอฟ คือให้สาระที่เป็นจริงกระตุ้นจินตนาการ และการคาดคะเนของผู้ชม เป็นการให้ประสบการณ์และประเทืองปัญญา มีการประกอบนิยาย เข้ากับสารคดีฉายเป็นภาพศิลปะ ทั้งสองกรูยทางให้กับผู้กำกับภาพยนตร์รุ่นต่อมารวมทั้ง เซอร์เก อีเซนสไตน์ (Serge Eisenstein) ผู้กำกับผู้ยิ่งใหญ่ผู้สามารถผสมผสานเทคนิคต่างๆ เข้าด้วยกัน ได้แก่ เทคนิคการทำละคอน วิธีเน้นภาพการดูล้อ ใช้เรื่องตรงข้ามเรื่องแย้งสัญลักษณ์และ การตัดต่อเนื้อหา จนได้แบบใหม่ไม่ซ้ำใคร เรื่อง “การนัดหยุดงาน” เป็นภาพยนตร์เรื่องแรก (ค.ศ. 1924) เริ่มต้นด้วยสารคดี แต่ภาพแสดงถึงความอยุติธรรมของทุนนิยมรัสเซีย “เรือรบ หลวงโปเตมกิน” (ค.ศ. 1926) นับเป็นความสำเร็จอย่างยิ่ง เนื่องจากเรื่องราวกบฏของลูกเรือ ในเรือโปเตมกินที่ไอเดสสาในสมัยปฏิวัติค.ศ. 1905 อีเซนสไตน์ให้ภาพว่าเรือรบคือวีรบุรุษที่ สร้างความรู้สึกทางปฏิวัติให้แก่ลูกเรือ และกล่าวหารัฐบาลของซาร์ว่าไร้มนุษยธรรม ภาพยนตร์ เรื่องนี้แสดงให้เห็นว่า ภาพยนตร์คือเครื่องมือที่ทรงพลังทางการเมืองได้มากเพียงใด เวสโวลอด ปุดอฟกิน (Vsevolod Pudovkin) เป็นอีกคนหนึ่งที่ได้รับการนิยมนมากเพราะผลงานของเขา เข้าถึงผู้ชมได้มาก นอกจากนั้นยังมีอิทธิพลต่อภาพยนตร์โซเวียต อย่างยิ่งด้วย

ในระหว่างค.ศ. 1928-29 เจ้าหน้าที่พรรคสนใจภาพยนตร์มากและพยายามเข้า ควบคุมเหมือนที่ได้กำกับวัฒนธรรมด้านอื่นๆ พรรคคอมมิวนิสต์สนับสนุนเวอร์ตอฟกับพวก ส่วนอีเซนสไตน์และนักแสดงพากันอพยพออกนอกประเทศไป